

taşfâ, I, 356-357). Öte yandan bir lafzın şer'î ve lugavî mânaları arasında tereddüt bulunursa Kâdî Ebû Bekir el-Bâkîllânî'ye göre onu mücmel saymak gerekir. Bazı Şâfiîler ve Hanefî usulcileri ise şer'î mânasının esas alınması gerektiğini söylerler. Gazzâlî'ye göre olumlu içerik taşıyorsa şer'î hüküm için kullanıldığı, yasaklama içerikliyse mücmel olduğu; Âmidî'ye göre olumsuz şer'î mânasının, terk yönündeyse lugavî mânasının zâhir olduğu kabul edilmiştir (a.g.e., I, 357-359; Seyfeddin el-Âmidî, III, 22-24). Ayrıca bir lafzın hakikat veya mecaz mânasında kullanıldığı hususunda tereddüt bulunursa mecazi anlamın kastedildiğine dair delil bulununcaya kadar hakiki mânası tercih edilir ve mücmel sayılmaz. Mecazi anlamın kullanımı hakiki mânadan daha yaygın hale gelmişse o takdirde kullanım örfü sebebiyle hakiki anlamı yerine mecazi mâna tercih edilir (Gazzâlî, I, 359-360).

BİBLİYOGRAFYA :

Dârimî, "Şalât", 42; Buhârî, "Ezân", 18, "Edeb", 27, "Âhâd", 1, "Büyü", 77, 78; Müslim, "Müsâkât ve'l-müzârafâ", 80-82; İbn Mâce, "Mu'kaddime", 6, "Ticârât", 48; Ebû Dâvûd, "Büyü", 12; Tirmizî, "Kâder", 8; Cessâs, *el-Fuşûl fi'l-uşûl* (nşr. Uceyl Câsim en-Neşemî), Küveyt 1405/1985, I, 63-79; Ebû'l-Hüseyn el-Basrî, *el-Mu'temed* (nşr. Muhammed Hamîdullah), Dimaşk 1384/1964, I, 317; Debûsî, *Takvîmü'l-edille fi usûli'l-fıkh* (nşr. Halîl Muhyiddin el-Meys), Beyrut 1421/2001, s. 94; Bâcî, *İhkâmü'l-fuşûl fi ahkâmî'l-uşûl* (nşr. Abdullah Muhammed el-Cübûrî), Beyrut 1409/1989, s. 195-215; İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *el-Burhân fi usûli'l-fıkh* (nşr. Abdülazîm ed-Dîb), Devha 1399, I, 419; Pezdevî, *Kenzü'l-uşûl*, I, 38, 52-55; Şemsüleimme es-Serâhî, *el-Uşûl* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî), Haydarâbâd 1372 → Beyrut 1393/1973, I, 132, 162, 168-169; Gazzâlî, *el-Müstaşfâ*, Kahire 1322/1904, I, 345-363; Alâeddin es-Semerkindî, *Mizânü'l-uşûl* (nşr. M. Zekî Abdülber), Katar 1404/1984, s. 278, 341-342, 348, 354-357; Fahreddin er-Râzî, *el-Maḥşûl*, Beyrut 1408/1988, I, 463-472; Seyfeddin el-Âmidî, *el-İhkâm* (nşr. İbrâhîm el-Acûz), Beyrut 1405/1985, III, 9-24; İbnü'l-Hâcib, *el-Muḥtaşar*, Beyrut 1403/1983, II, 158-162; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, İstanbul 1307, I, 54-55; Sadrüşşerîa, *et-Tavvîh fi halli gavâmizi'l-Tenkîh* (Teftâzânî, *et-Tavvîh* içinde), Kahire 1377/1957, I, 38; Şâtîbî, *el-Muvâfakât fi usûli's-şerî'a* (nşr. Abdullah Dirâz), [baskı yeri yok] 1395/1975 (Dârü'l-fikri'l-Arabî), III, 341-345; Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1973, II, 18-20; Ali Haydar Efendi, *Usûli-Fıkh Dersleri*, İstanbul 1966, s. 185-190; M. Edib Sâlih, *Tefsrü'n-nuşûş fi'l-fıkhî'l-İslâmî*, Beyrut 1404/1984, I, 229, 276-310, 326-351; Fahrettin Atar, *Fıkh Usûlü*, İstanbul 1988, s. 214-215; Zekiyüddin Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları* (trc. İbrahim Kâfi Dönmez), Ankara 1990, s. 329-330; Ferhat Koca, *İslâm Hukuk Metodolojisinde Tahsis*, İstanbul 1996, s. 42-48, 75-77, 82-84; İbrahim Kâfi Dönmez, "Beyân", *DÎA*, VI, 23-25; Salim Ögüt, "Hafî", a.e., XV, 110.

FERHAT KOCA

MÜCMEL DEFTERİ

Osmanlı bürokrasisinde bir bölgenin yapılan tahriri sonucu hazırlanan ayrıntılı kayıtlardan hareketle genellikle timarların durumunu yansıtmak üzere düzenlenen defter, icmal defteri (bk. TAHRİR).

MÜCMELÜ'L-LUGA

(مجملة اللغة)

İbn Fâris'in (ö. 395/1004)

daha çok sahih kelimeleri içeren Arapça sözlüğü.

Kitabın adı bazı kaynaklarda *el-Mücmel* (Yâkût, II, 7) ve *el-Mücmel fi'l-luğa* (İbn Hallikân, I, 118) şeklinde verilmişse de müellif mukaddimesinde daha çok sayıda kelime ihtiva ettiği için sözlüğüne *Mücmelü'l-luğa* adını verdiğini belirtir. İbn Fâris'in diğer bir sözlüğü *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa* gibi *Mücmelü'l-luğa*'nın da telif tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Müellif, eserin kaynakları arasında çağdaş âlimlerden naklettiği rivayetlerin yanı sıra mukaddimede Halîl b. Ahmed, Ali b. Hamza el-Kisâî, Ebû Amr eş-Şeybânî, Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ, Asmaî, Ebû Zeyd el-Ensârî, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm ve İbn Düreyd gibi dil âlimlerinin isimlerini kaydetmekte, fakat açıklamaları sırasında kaynak zikretmemektedir.

İbn Fâris, çağdaşı Cevherî'nin *Şihâhu'l-luğa*'da yaptığı gibi yalnız yaygın biçimde kullanılan sahih kelimelere yer vermiştir. Köklerin ilk harflerine göre alfabetik olan eser ikinci ve üçüncü harflerinde de alfabetik dizime riayet edilen ilk sözlüktür. Sözlük harf sayısına göre yirmi sekiz bölümden (kitab) oluşmaktadır. Her bölüm iki harfli kelimeler (sünâî), üç harfli (sülâsî) ve daha fazla harfli olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. İkinci harfi şeddeli olan üçlülerle (sünâî muzaaf) "زج" örneğinde olduğu gibi iki harfin tekrarıyla oluşan dörtlüler ikililer (sünâî mutâbık) kapsamında ele alınmıştır. Kelimelerin bulunmasında kolaylık sağlamak amacıyla illetli kelimeler hem asılları hem dönüşmüş şekilleriyle verilmiştir. Bazı kelimelerin yapısı, eş anlamlıları ve çoğul şekilleri açıklanmıştır. Eserde türemişlerle şevâhide az yer verilerek özlü bir sözlük ortaya konmaya çalışılmıştır. Şevâhide olarak başta şiir olmak üzere Kur'an âyetleri, hadis, mesel ve

ediplerin sözleri kullanılmıştır. Sözlükte madde başını oluşturan bazı harflerin mahreç ve sıfatları, ses özellikleri ve diğer harflerle bir kelimeye birleşme durumları hakkında bilgi verilmiştir.

Dil âlimlerinden yaptığı nakilleri eleştiren İbn Fâris bazan yalnız nakille yetinmiş, bazan görüşler arasında tercih yapmış, bazan da kendi kanaatini ortaya koymuştur. Bu arada Arap lehçelerine de yer vermiştir. Bunlar arasında en çok işaret ettiği Yemen lehçesidir. Bu konuda yaralandığı en önemli kaynak ise muhtemelen İbn Düreyd'in *el-Cemhere*'sidir. Eserin I. cildi ilk defa Kahire'de basılmış (1332), tamamı Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd (Kahire 1366), Zühayr Abdülmuhsin Sultân (I-IV, Beyrut 1404/1984, 1986), Hâdî Hasan Hammûdî (Küveyt 1405/1985) ve Şehâbeddin Ebû Amr (Beyrut 1414/1994) tarafından yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Fâris, *Mücmelü'l-luğa* (nşr. Zühayr Abdülmuhsin Sultân), Beyrut 1404/1984, neşredenin girişi, I, 33-50, 75, 77-78; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba*, II, 7; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 118; Hüseyin Nassâr, *el-Mu'cemü'l-Arabî: Neş'etühü ve tavvürüh*, Kahire 1968, II, 466-477; Hâdî Hasan Hammûdî, *Ahmed b. Fâris*, Beyrut 1407/1987, s. 251-270; Siddîk Hasan Han, *el-Bülğa fi usûli'l-luğa* (nşr. Nezir Muhammed Mektebî), Beyrut 1408/1988, s. 494-495; Bû Şettâ el-Attâr, *el-Me'âcimü'l-Arabiyye*, Rabat 1410/1990, s. 79-80; Yüsrî Abdülganî Abdullah, *Mu'cemü'l-me'âcimi'l-Arabiyye*, Beyrut 1411/1991, s. 227-230; Kâzım Fethî er-Râvî, "Ahmed b. Fâris ve 'ilmü'd-delâle", *Mecelletü Âdâbi'l-Müstansırıyye*, sy. 12, Bağdad 1985, s. 125; M. Muhyiddin Mînû, "Mücmelü'l-luğa", *et-Türâsü'l-Arabî*, VI/24, Dimaşk 1986, s. 137-144.

ZÜLFİKAR TÜCCAR

MÜCRİM

(المجرم)

Günahkâr anlamında bir Kur'an terimi.

Sözlükte "kesmek günah ve suç işlemek" anlamlarındaki *cürm* kökünden türemiş bir sıfat olan *mücrim* "ağır günah işleyen kişi" demektir. Ebû'l-Bekâ el-Keferî, genelde "günah" mânasına gelen çeşitli kavramları izah ederken *cürmü* "ağır günah" ve *mücrimi* "kâfir" diye açıklamıştır (*el-Külliyât*, s. 40-41; krş. *Lisânü'l-Arab*, "csm" md.).

Kur'an-ı Kerim'de *mücrim* kelimesi iki-tekil (Tâhâ 20/74; el-Meâric 70/11), diğerleri çoğul (*mücrimûn*, *mücrimîn*) şeklinde (meselâ bk. el-Enfâl 8/8; Yûnus 10/17; İbrâhîm 14/49) olmak üzere ele iki âyette geçmektedir. Bir âyette mesdar halin-